

*Stjepan Malović**

Self-regulation: Magic Wand or Wasted Effort

Summary

Mass media is responsible for published materials while journalists are responsible for their articles and other news material. But, instead of regulating it by law, rules, regulations or similar measures that any country can undertake, it is the best to leave journalism to the people from the profession who will, through self-regulation, introduce a fundamental code of conduct, ethics and professional standards. That is how one of the fundamental forms of self-regulation was founded: the Press Council. At the moment, such councils act in twenty countries of the European Union and in forty-seven countries of the Council of Europe. This year's meeting of The Alliance of Independent Press Councils of Europe (AIPCE) has strengthened a need for such bodies even in countries in which they do not exist and confirmed how successful and affective they are.

Key Words: Media, Journalists, Profession, Self-regulation, Press Council

* The author has a PhD and he is a full time professor at the University of Dubrovnik and the University of Zadar

*Stjepan Malović**

Samoregulacija: Čarobni štapić ili uzaludni trud?

Sažetak

Masovni mediji snose odgovornost za objavljeno, a novinari pak odgovaraju za svoje tekstove i druge novinarske radove. Ali, umjesto da se to regulira zakonima, pravilima, odredbama i sličnim mjerama koje svaka država može poduzeti, novinarstvo je najbolje prepustiti ljudima iz struke, koji će samoregulacijom uvesti osnovna pravila ponašanja, poštovanje etičkih načela i profesionalnih standarda. Tako je osnovan jedan od temeljnih oblika samoregulacije: vijeće za medije. Trenutačno takva vijeća djeluju u 20 zemalja Europske unije, te u 47 zemalja Vijeća Europe. Ovogodišnja skupština Alijanse europskih vijeća za medije (AIPCE) osnažila je potrebu za takvim tijelima i u državama u kojima ne postoje te potvrdila koliko su ona uspješna i djelotvorna.

Ključne riječi: mediji, novinari, profesija, samoregulacija, vijeće za medije

* Autor je doktor znanosti, redoviti profesor Sveučilišta u Dubrovniku i Zadru

Samoregulacija medija opće je prihvaćen način kojim se uređuju odnosi u novinarstvu i masovnim medijima. U svijetu je prevladalo mišljenje kako novinarstvo nema svrhe regulirati poput nekih drugih profesija, primjerice liječničke ili odvjetničke, gdje su pravila te vještine i znanja koje mora posjedovati pripadnik profesije jasno i čvrsto određena.

Novinarstvo je zvanje koje se temelji na općim slobodama medija, a one pak na temeljnim aktima, poput Opće povelje o ljudskim pravima, koja govori da svatko ima pravo na slobodu izražavanja misli i govora. A ako je tako, onda svatko može i ima pravo preko medija prenositi svoje misli i stajališta. Svaka regulacija ugrožava te temeljne slobode.

No, to ne znači da su novinari kao profesija neodgovorni te da mogu pisati i objavljivati što im padne na pamet i to bez ikakve odgovornosti. Masovni mediji snose odgovornost za objavljeno, a novinari pak odgovaraju za svoje tekstove i druge novinarske radove. Ali, umjesto da se to regulira zakonima, pravilima, odredbama i sličnim mjerama koje svaka država može poduzeti, novinarstvo je najbolje prepustiti ljudima iz struke, koji će samoregulacijom uvesti osnovna pravila ponašanja, poštovanje etičkih načela i profesionalnih standarda.

Tako je osnovan jedan od temeljnih oblika samoregulacije: vijeće za medije. Trenutačno takva vijeća djeluju u 20 zemalja Europske unije, te u 47 zemalja Vijeća Europe. Zanimljivo je da vijeće za medije ne postoji u sljedećim zemljama: Hrvatska, Francuska, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan, Srbija, Turska, Slovenija, Mađarska, Gibraltar... Paradoksalno jest da Uganda ima, a jedna Francuska nema takvo vijeće, što je predstavniku Ugande dalo prigodu da likujući istakne kako su oni shvatili značenje vijeća koje se u njegovoj zemlji očajnički trudi da osigura novinarsku neovisnost i slobodu.

Ovogodišnja skupština Alijanse europskih vijeća za medije (AIPCE) osnažila je potrebu za takvim tijelima te potvrdila koliko su ona uspješna i djelotvorna. Na skupštini se svake godine izmjenjuju iskustva i raspravlja o bitnim problemima suvremenih medija i novinarstva

Značenje vijeća za medije možemo ilustrirati anegdotalom s ovogodišnje skupštine APCE¹ Jedno od uvodnih izlaganja održao je lord Roy Hattersley, ugledni britanski novinar, bivši urednik *TheGuardiana*, ali i sadašnji političar, visoki dužnosnik Laburističke stranke, koji j govorio o odnosu novinara i političara. Lord Hattersley se oštro okomio na

¹ održana je u Oslu, Norveška, 15-16. listopada 2009.

koncentraciju vlasništva u medijima, pogotovo na ulogu sir Ruperta Murdocha, koji – kaže Hattersley - guši pluralizam medija i ograničava neovisnost novinara. Potaknut tim stajalištima autor ovog teksta postavio je sljedeće pitanje:

„Koncentracija vlasništva nanijela je velike štete hrvatskim medijima. Kako ograničiti vlasnike?“

Lord Roy Hattersley odgovorio je protupitanjem :

„A što radi vijeće za medije?“

Odgovor je bio kratak:

„Ne postoji!“

Lord Roy Hattersley se samo nasmiješio i rekao:

„Hvala na iscrpnom i sveobuhvatnom odgovoru.“

Poučak je jasan: odnose u novinarstvu i medijima jedne zemlje najbolje je riješiti samoregulacijom. A tu je vijeće za medije nezamjenljivo. Zemlje koje nisu osnovale takva tijela susreću se s velikim teškoćama i ne mogu odgovarajući rješavati svoje teškoće. A teškoća u medijima i novinarstvu uvijek je bilo i bit će.

Među *NODO* iliti *MAS*

Samoregulacija medija nije pala s neba. Ovaj sustav je teorijski oblikovao poznati, danas pokojni francuski teoretičar medija svjetskog ugleda Claude Jean Bertrand. On je postavio sustav Media Accountability System (MAS) koji je u hrvatskom prijevodu njegove knjige nazvan NODO ili *način osiguravanja društvene odgovornosti (medija)*²

NODO obuhvaća svaki nedržavni način ili sredstvo što se koristi kako bi se mediji učinili odgovornima prema javnosti, smatra Bernard. NODO djeluje samo moralnim pritiskom, no djelovanje mu se može pojačati autoritetom upravitelja medija ili postojećih zakonskih odredbi. Žalosno je da novinari odbacuju svaki način da se poštuje deontologija struke.

Vijeće za medije djeluje na pravilima koja se razlikuju od zemlje do zemlje. Britanski *Press Complain Commission* djeluje na drugim pravilima

² Claude Jean Bertrand: Deontologija medija, ICEJ, Zagreb, 2007.

negoli njemački *Presserat*. No, te razlike su u organizaciji, članstvu, načinu financiranja, biranju članova vijeća i slično, ali razlike nisu bitne. Zajedničko im je da vijeća za medije rješavaju sve povrede profesionalnih standarda i etike novinarstva u svojim zemljama. Osnovna karakteristika vijeća za medije jest dobrovoljnost članstva i dragovoljno pristajanje na pravorijek koji ono ima. Kazne koje se izriču nisu bezazlene i mogu ozbiljno naštetiti medijskim kućama, ali one prihvaćaju samoregulatorno tijelo jer je to bolje rješenje negoli se natezati po sudovima.

Samoregulacija profesije smatra se najboljim načinom primjene etičkih načela i morala u medijima. Vijeće za medije stalno preispituje medijsku praksu i usklađuje stajališta te procjenjuje što je povreda etičkih načela, a što nije. Vijeća za medije često se susreću s vrlo ozbiljnim situacijama koje ostavljaju dubok trag na novinarstvu u cjelini, što je to bio slučaj s karikaturama proroka Muhameda objavljenim u danskim novinama. Predstavnik danskog Vijeća za medije, inače sudac Vrhovnog suda Danske, vrlo je argumentirano obrazlagao njihova stajališta.

Bit samoregulacije jest da novinari, vlasnici i javnost određuju i primjenjuju načela kojima se upozorava na propuste i kako poboljšati novinarstvo. Državna regulacija ostaje na zakonskoj razini, ali prava primjena etičkih načela provodi se kroz vijeće za medije. Ombudsman je također moguće rješenje, koje se često upotpunjuje s vijećem i također može vrlo učinkovito djelovati u medijima i novinarstvu.

Među vruće teme

Čime se trenutačno bave vijeća za medije u Europi? Koje su to vruće teme koje najviše brinu ljude kojima je osnovna zadaća briga i poštovanje profesionalnih standarda i etike novinarstva.

Goruća tema jest, bez ikakve dvojbe, internet i novi mediji. Vijeća za medije u Belgiji, Velikoj Britaniji, Švicarskoj, Nizozemskoj, Švedskoj, Norveškoj i Njemačkoj uvjereni su kako je vrijeme da se samoregulacija primijeni i na news portale na internetu.

Ostale teme kojima se bave vijeća za medije jesu:

- povreda privatnosti (Belgija, Danska, Nizozemska, Švedska, Švicarska)

- neprovjerene informacije (Bugarska, Cipar, Estonija, Irska, Katalonija)
- skandalozno informiranje (Finska, Njemačka, Luksemburg)
- imigranti i manjine (Španjolska, Katalonija)

Poznato? Dakako, to su problemi koje najčešće srećemo i kada razgovaramo o povredama etičkih načela u Hrvatskoj. I u nas su to goruće teme, što upozorava kako je razoran utjecaj korporativnog novinarstva. Globalne medijske korporacije djeluju na istim načelima: racionalizirati poslovanje, reducirati broj zaposlenih i ostvariti što je moguće veću dobit. To se ne postiže kvalitetnim medijskim proizvodima, nego senzacionalističkim sadržajima.

Karakteristična pitanja i rješenja kojima se bave vijeća za medija raznorodna su i upućuju na stupanj razvijenosti medija i novinarstva u pojedinoj zemlji. Primjerice, u Nizozemskoj je problem smije li se tajno snimiti izjava za novine? Naime, razumljivo je da se izjave za elektroničke medije snimaju, i to javno, no je li dopušteno uključiti diktafon bez odobrenja sugovornika? Je li pisanje bilješki jedino što novinar može napraviti, a da se – ne tražeći dozvolu - koristi čudima tehnike koja su mu na raspolaganju.

Uvjet za dobivanje novinarske iskaznice u Izraelu jest položen ispit iz etike. A Vijeće za medije Luksemburga izdaje novinarske iskaznice. Objavljivanje podataka iz izvora u tvrtkama (insideri) krivično je djelo u nekim zemljama, što novinarima ugrožava zaštitu izvora informacija.

Nemaju sva vijeća za medije iste ili slične brige. U razvijenim sredinama prije svega bave se sadržajem medija i kako prilagoditi samoregulaciju novim medijima i burnim promjenama na medijskom tržištu.

Nove članice AIPCE vode borbu za priznavanje samoregulatornih tijela, dok zemlje kandidatkinje bolno osjećaju nerazumijevanje, pa čak i sprečavanje samoregulacije.

Među Internet: problem svih problema

Internet je postao generator govora mržnje, prostota, laži, vrijeđanja, kleveta, netočnih i jednostranih informacija. To je gotovo jednoglasan zaključak većine članova Vijeća za medije, koji su bolno zaključili da ne postoje etička pravila na internetu, te da news portali nisu uključeni u samoregulaciju.

Osnovna dvojba koja se javlja jest da su ograničenja u suprotnosti s demokratskom strukturom interneta. Svako ograničenje može ozbiljno ugroziti najveću tekovinu interneta, a to je njegova otvorenost i demokratičnost. No, primjeri koji su ozbiljno narušili etičnost interneta toliko su akutni da većina smatra kako treba uvesti samoregulaciju.

Upozoreno je na rušenje granice između javnog i privatnog. Je li vijest na Facebooku ili Twitteru o nečijem raskalašenom ponašanju dopuštena? Gdje prestaje pravo na privatnost i gdje počinje zona uvreda i kleveta?

Kratak pregled primjedbi iz pojedinih zemalja može ilustrirati ozbiljnost problema.

Švedane brine sukob starih i novih medija. Traže da se odgovorno koristi internet. Mladi ne shvaćaju da sloboda uključuje i odgovornost. U Njemačkoj smatraju kako je važno regulirati internet, pa su veliki nakladnici već potpisali takav dogovor. U Finskoj se vodi burna rasprava te se traži samoregulacija. Upozoravaju na opće raširenu krađu materijala iz drugih medija koje webmasteri bez ikakva ograničenja i ne poštujući autorska prava objavljuju na internetskim stranicama. Norveška je najavila skorbu zakonsku regulaciju news portala i njihovo izjednačavanje s ostalim masovnim medijima. U Švicarskoj nije dopušteno korištenje osobnih podataka na mreži, a primjer iz Velike Britanije je ilustrativan: vijest objavljena na Facebooku prošla je nekažnjeno, a zbog istog teksta objavljenog u novinama poduzete su sankcije.

Očito je iz ovih primjera kako se samoregulacija nametnula kao potreba suvremene demokracije i odnosa medija i društva te da se teško može nadomjestiti nekim državnim ili sličnim tijelima.

Zbog toga začuđuje da se u nekim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, zanemaruje ovo rješenje i uporno izbjegava uključiti sve relevantne čimbenike, kao što su nakladnici i javnost, u samoregulaciju.

Literatura

Claude Jean Bertrand: Deontologija medija, ICEJ, Zagreb, 2007